

Artikkelen ble første gang publisert i Dagbladet 18. Mai 2015

Forbrytelser uten straff

--- Begge sider begår krigsforbrytelser i konflikten i Ukraina, men overgrepene blir sjeldent etterforsket ---

Den lille landsbyen Semenovka ligger på en høyde med vid utsikt over det nordvestlige Donbass. Semenovka ble åsted for intense kamper i fjor sommer og flere av husene er ødelagt av artilleri- eller rakett-angrep. Midt i landsbyen ligger de utbombede ruinene av et psykiatrisk sykehus der separatistene hadde stillingene sine. Den ukrainske hæren brukte flere uker på å drive dem vekk. Mange sivile ble drept og skadet i angrepene. Folk trekker på skuldrene når jeg spør hvor pasientene ble av.

Jeg er her sammen med fire ukrainske frivillige som dokumenterer krigsforbrytelser for en belgisk menneskerettighetsgruppe som heter International Partnership for Human Rights (IPHR). Lokalbefolkningen forteller at det ikke foregår noen etterforskning av dødsfallene, og at de ikke fikk noen advarsler eller hjelp til å forlate området da kampene sto på.

"Begge sider har begått forbrytelser, men basert på våre undersøkelser, vil jeg anslå at separatistene står for 90 prosent av dem," sier koordinator Svitlana Valko fra IPHR. Hun tilføyer at dette delvis skyldes at det er vanskeligere å jobbe i separatist-kontrollert område, der de ukrainske etterforskerne risikerer å bli arrestert og mishandlet. Men det skyldes i første rekke separatistenes mål og metoder.

"Her," sier en bonde, og rekker meg restene av en granat. "Jeg fant den i fjøset, tror ikke den er farlig. Vær så god." Han forteller hvordan en liten jente døde i et bombeangrep, og forteller oss husnummeret og navnet på familien hennes. Etterpå hører vi moren hans kjeft på ham. "Tenker du med rompa? Hvorfor snakker du med de der! Du må lære deg å holde munn."

"Mange mennesker er redde for å snakke," sier Valko, "de stoler ikke på myndighetene, verken de ukrainske eller separatistene. Noen kan dessuten ha ting å skjule, men mange som har vært utsatt for alvorlige overgrep ønsker likevel å gi oss signerte vitnemål som kan sendes til Den internasjonale straffedomstolen i Haag (ICC) eller bli utgangspunkt for en klage til Den europeiske menneskerettighetsdomstolen i Strasbourg (EMD)."

Etter humanitær rett skal de krigførende parter ta hensyn til sivilbefolkningen, men i Semenovka kan det virke som begge parter tok lett på dette. Separatistene anla stillinger i en landsby, ukrainerne beskjøt dem, og IPHR ønsker å dokumentere konsekvensene og omstendighetene for å se om det dreier seg om en krigsforbrytelse.

"Mønsteret i overgrepene er at separatistene er ansvarlige for drap på krigsfanger, forsvinninger, tortur, gisseltagning, artilleriangrep på sivile mål og bruk av sivile som menneskelige skjold," forklarer Valko. "Ukrainerne bomber også sivile mål, kidnapper folk og mishandler fanger."

I selve Slovjansk er ikke ødeleggelsene så store, men da separatistene inntok byen, slo de hardt ned på sine motstandere. Folk som ble mistenkt for å støtte ukrainske myndigheter ble arrestert, torturert og jaget vekk. Separatistene angrep også ukrainsk-ortodokse, katolske eller protestantiske kirker.

4. juni i fjor kom væpnete menn til den evangeliske kirken i Slovjansk. Den lille menigheten var samlet for å feire treenighetsfesten. Mennene tok med seg to diakoner og sønnene til pastoren. De fire fangene ble torturert og drept. Likene ble funnet i en massegrav ved et barnesykehus etter at separatistene var fordrevet.

Lignende overgrep mot menigheter som ikke tilhører den russisk-ortodokse kirken er dokumentert flere steder. Det er mer enn to millioner flyktninger, mange er på flukt fra den humanitære krisen i konfliktsonen, men noen er jaget vekk i det som kan kvalifisere som en forbrytelse mot menneskeheten etter internasjonal rett. IPHR antar at det reelle antallet drepte i krigen er høyere enn de 6000 døde FN opererer med, ettersom de antar at begge sider underrapporterer egne falne.

"Det begås noe færre overgrep nå enn da krigen raste som verst i fjor og i vinter," sier Valko, "men vi får likevel stadig nye saker". Om formiddagen 9 april satte "Oleg Pavlenko" seg på bussen i Slovjansk. Han var eiendomsmegler, og en av få som jobbet på begge sider av konfliktlinjen. "Oleg" var på vei til byen Donetsk, som er kontrollert av separatistene, men kom aldri frem. Han ble hentet ut av bussen av ukrainske sikkerhetsstyrker i en veisperring rett ved grensen. Ingen har sett ham siden.

Moren til "Oleg" er representert av en russisk advokat som samarbeider med IPHR. Advokaten sendte en klage til EMD i Strasbourg, som umiddelbart ba Ukraina om å redegjøre for hvor han er. Familien hans venter fremdeles på avklaring, men frykter at "Oleg" er drept. På separatistsiden ender mange bortføringer med at det utbetales løsepenger.

"Noen av historiene her er så dramatiske at de minner meg om gamle heltedikt," sier Valko. "Vi intervjuet nettopp en ukrainsk kosakkhøvding. Han hadde to sønner. Da separatistene tok kontroll i Donetsk, vervet sønnene seg til militsen deres. De fungerte som dobbeltagenter og ringte faren med informasjon som den ukrainske hæren brukte. Da brødrene ble avslørt, klarte den ene å flykte. Den andre ble torturert nesten i hjel. Til slutt ringte sønnen hjem og tigget faren om å be separatistene å skyte ham i hodet. Han holdt ikke ut mer, gråt han. Faren minnet ham om at han hadde gitt ham en granat, slik at han kunne ta livet av seg hvis han ble tatt til fange. Du var en mann da, sa faren, vær en mann nå og til det siste. Ikke be meg eller dem om tjenester. Deretter snakket kosakkhøvdingen med separatistene og sa at hvis sønnen ble drept, ville han ta hevn over slektninger av dem som befant seg i ukrainsk-kontrollert territorium. Noen uker senere ble sønnen byttet mot en separatist i en utveksling av fanger."

Den ukrainske staten har ikke kapasitet til å hjelpe menneskene som er på flukt fra krigshandlingene og den økonomiske krisen i de separatistkontrollerte områdene. Det finnes heller ikke noen systematisk etterforskning av forbrytelsene som begås, og arbeidet med å dokumentere sannheten om krigen gjøres i stedet av frivillige organisasjoner – akkurat som det humanitære arbeidet (link til forrige artikkel?).

Ukraina kan be om bistand fra ICC, men har så langt bare bedt Straffedomstolen om bistand i forbindelse med drapene på Maidan i Kiev vinteren 2014.

”Jeg tror på dette arbeidet,” avslutter Svitlana Valko. ”Målet vårt er å få slutt på straffefriheten. Jeg tror materialet vårt en dag vil bli brukt i internasjonale domstoler og at i alle fall noen av gjerningsmennene vil bli dømt. Dessuten håper jeg at vi kan påvirke ukrainske myndigheter til å etterforske disse forbrytelsene, slik at sannheten om krigen blir kjent og ofrene kan få oppreisning.”